

Генералмајор ЖАРКО ВИДОВИЋ

ПРОТИВАВИОНСКА ОДБРАНА У АРМИСКОЈ ОДБРАНБЕНОЈ ОПЕРАЦИЈИ

У овом чланку приказаћемо начин организације и извођења противавионске одбране армије у одбранбеној операцији у условима позиционе одбране на маневарском земљишту, када се располаже релативно мањим противавионским снагама.

При организовању противавионске одбране у армији обично ће се располагати са мање противавионских средстава него што би их било потребно, нарочито ако се имају у виду јачина и могућности ваздухопловних снага евентуалних непријатеља и неопходна потреба за знатно већим количинама противавионских средстава да би се повећала вјероватноћа погађања тако брзо покретних циљева као што су високо технички развијена средства савремене авијације.

Ако се проуче и анализирају операције у току Другог свјетског рата, видјеће се да је улога ваздухопловства огромно порасла: нападач и бранилац употребљавали су авијацију у крупним формацијама; учешће авијације у савременим операцијама било је редовно; авијација је у знатној мјери утицала на исход сукоба сувоземних снага.

Ваздухопловне снаге, које садејствују сувоземним формацијама, нормално добијају сљедеће задатке:

- извојевање превласти у ваздуху;
- извиђање непријатеља;
- пружање активне подршке сопственим снагама на земљи дејством на живу силу и ватрена средства непријатеља;
- дејство на ближу и даљу позадину непријатеља у циљу дезорганизације саобраћаја и довоза потреба фронту, уништења база и складишта и тучења трупа у рејонима прикупљања.

Сталним нападима авијације нападач тежи да дезорганизује ватрени систем браниоца, систем одбранбених утврђења, транспорт и командовање и да му наноси губитке у циљу смањења његовог отпора. Нападом својих сувоземних снага, уз снажну подршку авијације, нападач тежи да изврши раздвајање браниоцевих снага да би их уништио по дјеловима.

Како у припремном периоду, тако и у току појединих етапа извођења операције, нападач ангажује знатне снаге авијације и наноси ударе браниоцу по објектима који у тој ситуацији претстављају највећу важност. Најважнији објекат претставља жива сила браниоца. Пошто трупе и њихова позадина могу бити изложени масовном и непрекидном дејству свих видова

непријатељске авијације, и са разних висина, природно је да одбрана мора бити и противавионска, тј. способна да се супротстави јаком дејству нападача из ваздуха.

Снаге одбране ни у ком случају не могу очекивати сигурну и непрекидну заштиту од сопствене ловачке авијације, нарочито у првој фази борбе, због релативно малог броја ловачких авиона, ограничености броја полетања, као и немогућности да се увијек и на сваком мјесту обезбједи њена благовремена интервенција. У будућим сукобима може се очекивати да ће порастати утицај елемената изненађења због велике брзине авиона и тешкоћа благовременог откривања њихових напада, тако да ће се сопствена ловачка авијација, у најбољем случају, моћи употребити на најважнијем правцу и у најважнијим фазама борбе. Због тога у борби са непријатељским надмоћнијим ваздухопловним снагама расте улога и ватрених средстава сувоземних трупа — противавионске артиљерије и митраљеза и стрелачког наоружања. За гађање циљева у ваздуху на мањим висинама може се употребити и извјестан број артиљериских оруђа која нормално дејствују по циљевима на земљи. Цјелину противавионске одбране чини систем одбране противавионских јединица наоружаних оруђима и оружјем разних калибара, систем организоване ватре стрелачког наоружања за борбу против нападача из ваздуха, организација службе ВООВ (ваздушног осматрања, обавјештавања и везе) и мјере противавионске заштите. Ако се сви набројени елементи плански и у одговарајућој количини употребе, моћи ће се одговорити постављеном задатку — обезбјеђењу трупа и објеката од евентуалног уништења или јачег ослабљења нападима из ваздуха.

Потреба за снажним противавионским обезбјеђењем сувоземних трупа изазвала је у прошлом рату, на источном и западном ратишту Европе, јаку засићеност противавионским снагама, тако да су се армији на најважнијем правцу дејства придавале, као ојачање, једна до двије противавионске дивизије, не узимајући у обзир формацијска противавионска средства армије.

Према карактеру борбеног поретка армије у одбрани и могућности коришћења земљишта за фортификациско уређење, армију у одбрани, као цјелину, далеко је лакше обезбједити у противавионском смислу, него у нападу или на маршу.

Противавионска одбрана трупа у одбрани има задатак да обезбједи трупе и објекте у позадини од извиђања и дејства непријатељске авијације у припремном периоду и у току извођења одбране. Она то постиже благовременим обавјештавањем трупа, штабова и других објеката о ваздушној опасности; вођењем борбе и уништавањем непријатељских авиона; предузимањем мјера којима се непријатељска авијација доводи у заблуду и умањује ефикасност њеног дејства и опклањањем последица ваздушног напада.

Противавионска одбрана ће извршити свој задатак, ако уништи непријатељску авијацију прије но што она успије да изврши постављени задатак или ако на њу изрази дејство у толикој мјери, да тиме знатно смањи ефикасност њеног напада.

Из организације позиционе одбране армије изнијећемо, у најужем обиму, само оне елементе из којих произлази општи задатак противавионске одбране.

Борбени састав армије у одбрани може бити веома различит. Он је условљен многим елементима од којих су најважнији: задатак армије, важност оперативског правца на коме армија дејствује, њене расположиве снаге, ширина одбранбеног фронта, карактер земљишта и јачина и карактер предвиђеног непријатељског удара. Основу борбеног састава армије чине стрелачке дивизије, затим формациске и придате артиљериске и тенковске јединице.

Борбени поредак армије у позиционој одбрани нормално захвата три узастопно распоређена одбранбена појаса — главни, други и трећи — али се, у инжењерском смислу, може организовати и 5—6 појасева. Дубина одбране армије износи 40—55 км, а у погледу инжењерског уређења, у оперативном размјеру, може да износи 150, па и више километара. На пролазном земљишту фронт армије у одбрани износи 30—80, а на планинском 100 и више километара. Према томе, борбени поредак армије у одбрани на пролазном земљишту обухвата просторију од 1200—1600, односно 4400 км², ако узмемо веће норме.

Да би се ватром противавионских јединица снажно обезбједила цјелокупна просторија коју посједа армија у одбрани, било би потребно неколико десетина дивизиона средњекалибарске и далеко више малокалибарске противавионске артиљерије, тј. веома велика количина противавионске технике. Зато се, у циљу заштите од напада из ваздуха, врши груписање противавионских јединица претежно за рачун оних дјелова борбеног поретка армије, од којих у датој ситуацији зависи цјелокупни исход операције, док се остали армиски дјелови обезбјеђују само у најнеопходнијем обиму. Другим ријечима, најбоље се обезбјеђују оне трупе армије које посједају или држе оне дјелове земљишта од чијег држања зависи стабилност одбране и успјех армиске одбранбене операције. То је истовремено основно начело за употребу противавионских јединица и организацију противавионске одбране.

Основни организације противавионске одбране

У одбранбеној операцији армије противавионска одбрана се организује специјалним средствима за борбу са непријатељском авијацијом. Она се изводи према карактеру дејства и специфичним условима ситуације у којима се изводи дотична операција, са циљем да се изврши најцјелисходнији распоред и употреба противавионских јединица према важности и броју објеката које треба заштитити од напада и извиђања из ваздуха, и према ватреним могућностима расположивих противавионских снага.

Противавионским обезбјеђењем армије у одбрани треба обухватити: I ешелон армије, артиљериске групе, II ешелон армије, командна мјеста и штабове, општу, противтенковску и тенковску резерву, армиску базу, комуникације за превоз живе силе и материјала (посебно заштита вјештачких објеката на комуникацијама у позадини), итд.

Просторија на којој се налазе објекти, који долазе у обзир за противавионско обезбјеђење, штити се ватреним дејством противавионске артиљерије на прилазима тој просторији и изнад самих трупа и објеката који се заштићују.

Набројени дјелови борбеног поретка армије, и остали објекти, не могу се подједнако обезбјеђивати за све вријеме припрема и извођења одбранбене операције, због тога што се улога и значај тих елемената, мање или више, мијења како у току припрема, тако и у току извођења операције.

У току припрема и извођења одбранбене операције првенствено се обезбјеђују:

1 — На главном појасу одбране — главна групација трупа ојачана артиљеријом, тенковима и инжењеријом. Природно је да ће нападачева авијација, за вријеме борбе за главни одбранбени појас, у току припреме и подршке напада своје пјешадије и тенкова, заједно са артиљеријом и минобацачима, најјаче дејствовати на правцу главног удара, са циљем да неутралише одбранбени систем браниоца, да уништава и неутралише његову живу силу и технику, а нарочито артиљерију на положајима, отпорне и ватрене тачке, ПТ оруђа, тактичке резерве, центре везе, штабове и осматрачнице. Главна групација на дијелу главног одбранбеног појаса армије најјаче се обезбјеђује све до момента увођења у бој другог армиског ешелона. Према томе, тежиште групације противавионских јединица налази се на оном дијелу главног одбранбеног појаса гдје се очекује, односно, гдје непријатељ наноси главни удар.

Дјелови армиског борбеног поретка, други ешелон армије и резерве, све до момента њиховог увођења у бој, нормално се обезбјеђују својим средствима. Зато они заузимају растресит распоред, брижљиво се маскирају, утврђују, организују и свестрано искоришћавају цјелокупно наоружање за борбу са непријатељем из ваздуха.

2 — Просторија распореда артиљерских група (нарочито корпусних и армиских) обезбјеђује се јаким снагама противавионских јединица. Ова просторија не губи нимало од своје важности ни у току припреме одбране, нити у току извођења одбранбене операције.

3 — Армиска база, као основни објекат позадине, и у току извођења одбранбене операције, задржава своју важност, али се њено обезбјеђење може ослабити на рачун трупа на тежишту одбране, док се у периоду припрема најјаче обезбјеђује.

4 — Комуникације у позадини, нарочито вјештачки објекти на њима, претстављају важан елеменат за противавионско обезбјеђење, првенствено у периоду припреме организације одбране, када се у најјачој мјери врши пребацивање живе снаге и дотур материјалних потреба, јер у том периоду нападачева авијација има задатак да открије правце приласка ојачања и резерви браниоца и да их својим дејством изолује од рејона операције.

5 — Командна мјеста и штабови обезбјеђују се противавионским јединицама за читаво вријеме извођења операције.

Успостављање бојне готовости система противавионске одбране долази у први ред хитности још у току припремног периода одбранбене операције. Начин организације противавионске одбране и груписање њених средстава у току припремног периода врше се са циљем да се основни дјелови борбеног поретка армије обезбједе од напада из ваздуха да би успјешно могли извршити све радње које се изводе у том периоду. Међутим, груписање противавионских јединица усмјерава се у то вријеме у циљу што јачег задовољења услова обезбјеђења и у току одбране, како би се избјегло, у што већој

мјери, прегруписавање противавионских јединица за вријеме саме борбе. У том циљу врши се и организација противавионске одбране према извршеном груписању снага армије које је изведено у духу одлуке команданта армије за извођење одбранбене операције, и то:

— основна снага противавионских јединица групише се на тежишту одбране армије;

— противавионске јединице, које обезбјеђују трупе на главном одбранбеном појасу, распоређују се тако да истовремено могу обезбједити и дејство тактичких резерви на предвиђеним правцима;

— врши се издвајање противавионских јединица са мање важних одбранбених отсјека за рачун трупа на тежишту одбране;

— одређује се дио противавионских јединица за маневар, који се до момента јасног изражаја правца главног удара непријатеља распоређује на таквој просторији, одакле може најбрже интервенисати на најугроженијем отсјеку одбране.

Груписање и употреба противавионских јединица

Нормално свака дивизија има један формациски дивизион малокалибарске противавионске артиљерије, а армија један пук или више дивизиона. Поред ових формациских средстава постоји већи број противавионских јединица РВК (пукова или самосталних дивизиона) које се придају армијама за ојачање противавионске одбране.

Број и јачина придатих противавионских јединица армији у одбрани зависе од улоге и задатка армије, активности непријатељске авијације и расположивих противавионских средстава. Пошто авијација располаже јаким маневарском способношћу, неопходно је да се благовремено изврши цјелиходно груписање противавионских јединица, — предвиђајући највјероватнији развој операције и руководећи се првенствено основним принципом да ће нападач употребити масу своје авијације на отсјеку пробоја, односно на одлучујућем мјесту у датом моменту извођења операције, — јер би, у противном случају, закаснио маневар противавионским средствима.

Формациске противавионске јединице дивизија нормално служе за обезбјеђење сопствених јединица, али се један дио, или цјелокупни састав противавионских јединица дивизија, може употребити и за заштиту снага на правцу главног удара нападача, или неког другог важног објекта, у циљу што снажнијег њиховог обезбјеђења. То је могуће, нарочито онда када конфигурација и покривеност земљишта омогућавају извлачење противавионских јединица без веће штете по оне трупе које држе земљиште таквог карактера и које се налазе на мање важним правцима напада непријатеља. Наше маневарско и планинско земљиште, које је уз то и покривено, пружа повољне услове за извлачење противавионских јединица са одбранбених отсјека дивизија на мање важним правцима, у циљу груписања већег броја противавионских јединица на најважнијем, односно важнијим правцима. Но, и онда када се дивизија налази у одбрани на откривеном или равничастом земљишту и на мање важним отсјецима, може се десити да борбу са непријатељском авијацијом, по потреби, води само сопственим стрељачким наоружањем, да би се њена формациска противавионска артиљерија употребила за

појачање противавионске одбране на најважнијим отсјецима. То би могло да доведе на идеју да се противавионски дивизиони извуку из формациског састава дивизија и формирају у јединице РВК или армиске противавионске пукове. Изгледа да то не би било корисно зато што дивизија треба да има нормално на расположењу један противавионски дивизион за своје обезбјеђење у току мобилизације, извршења концентрације, на маршу, у нападу и у одбрани. Ако се дивизија налази на важном правцу дејства, неопходно је да се ојачава противавионским снагама. Извлачење противавионских дивизиона из састава својих дивизија, ради ојачавања оних дивизија које дејствују на важним правцима, вршиће се само у ређим случајевима. У сваком случају, дивизије треба да имају своје противавионске дивизионе на расположењу далеко дуже времена, него да буду без њих, зато је цјелисходније да се из појединих дивизија привремено одузимају њихова ПА средства (али само у неопходним случајевима) за ојачање противавионске одбране важних и осјетљивих групација, него да се дивизијама (под препоставком да немају формациски противавионски дивизион) додјељују противавионска средства из састава јединица РВК за сваку конкретну ситуацију. Ово што је речено о противавионским јединицама у оквиру једне армије, могло би се примјенити и за више армија у склопу оружане силе једне државе, која располаже са релативно мањим снагама противавионских јединица. То значи, да би се из једне армије, као цјелине, на мање важном правцу, за извјестан период времена, могао издвојити један дио формациских противавионских јединица за ојачање армија на важнијим правцима.

Армиске и придате противавионске јединице употребљавају се за ојачање обезбјеђења трупа на најважнијем дјелу главног одбраненог појаса, за обезбјеђење артиљериских група и армиске базе, односно важних комуникација позадине, а према могућности и за ојачање тенковске резерве и другог ешелона.

Авијација нападача дејствује противу трупа на бојишту са малих и средњих висина због непосредне близине првих борбених линија сопствених трупа (зоне сигурности сопствених трупа), невидљивости циљева са већих висина, малих димензија циљева, итд. За бомбардовање на бојишту авиони, углавном, не прелазе висину од 3500 м (понекад бомбардују и са већих висина, нарочито циљеве у већој дубини одбране). Авијација на бојишту обично дејствује из обрушавања, из хоризонталног и бришућег лета, а то значи да се она претежно налази у границама зоне успјешне ватре малокалибарске противавионске артиљерије. Због тога је МПА најмасовније, а с обзиром на њене техничке особине, и најефикасније средство за обезбјеђење трупа на бојишту. Према томе, основу за организацију противавионске одбране трупа специјалним противавионским средствима чини артиљерија малог калибра, док артиљерија већег калибра служи као допуна.

Противавионска артиљерија средњег калибра нормално се употребљава за обезбјеђење главне групације армиског борбеног поретка, образујући противавионску групу у чији састав улазе и дивизијска противавионска средства на тежишту одбране. Један дио средњекалибарске противавионске артиљерије ангажује се за обезбјеђење најважнијих објеката у армиској позадини и трупа на другим важнијим отсјецима.

Противавионска артиљерија малог калибра употребљава се за обезбјеђење трупа и објеката на које је рентабилан и могућ напад са мањих висина. То су трупе у непосредном додиру са непријатељем, артиљериске групе, командна мјеста и штабови, мотомеханизоване јединице и објекти у позадини који су мали по пространству, али важни циљеви по значају.

Противавионски митраљези употребљавају се за појачање одбране од напада из ваздуха са малих висина засебних група или објеката (које иначе обезбјеђује артиљерија средњег и малог калибра), али се у појединим ситуацијама могу употребити и за самостално обезбјеђење трупа и објеката.

Противавионска одбрана се најјаче организује са правца фронта, зато се најближи ватрени положаји артиљерије средњег калибра налазе на удаљењу 2 до 3 км, артиљерије малог калибра до 1 км, а противавионских митраљеза до 800 м од предњег краја одбране. Највећи број батерија се поставља у првој линији, тј. на линији која је најближе фронту. Да би се обезбједила дубина просторије, омогућила борба са нападачем из ваздуха који долази из позадине, а истовремено постигла непрекидност ватре и у периоду уклињавања непријатеља у одбранбени појас, друга линија батерија средњег калибра организује се на удаљењу 3 до 5 км, а батерија малог калибра на удаљењу до 2 км од прве линије одговарајућих батерија. Већа отстојања нијесу пожељна због слабе густине ватре.

Предњи одреди у појасу обезбјеђења штите се нормално својим средствима, а на важнијим правцима додјељују им се противавионски митраљези. Али ако предње одреде сачињавају јаче снаге које дејствују на важним и погодним правцима за дуже задржавање непријатеља (на пр. тјеснаци), онда се могу ојачати и јединицама малокалибарске артиљерије.

Ловачка авијација врши обезбјеђење дежурним јединицама на аеродромима и патролирањем мањих трупа ловаца над бојиштем. Ловци који врше патролирање воде борбу са непријатељским извиђачким авионима и авионима за реглажу. У случају појаве непријатељских бомбардера, они учествују у борби заједно са дежурним одјељењима ловаца, који долазе са истакнутих аеродрома. Ако ситуација не дозвољава неки други начин обезбјеђења осим патролирања, онда се одређује вријеме трајања заштите или ограничава рејон који треба обезбједити.

Број и јачина противавионских јединица за обезбјеђење трупа на тежишту одбране одређује се на слиједећи начин: на тежишту одбране армије, дивизија обично брани појас ширине 10, а дубине 6 км. На тој просторији од 60 км² распоређени су први и други ешелон дивизије са ПАГ-овима, затим ДАГ и командно мјесто дивизије. Армска артиљериска група, или њен дио, нормално је распоређена наспрам фронта дивизије на тежишту одбране армије на дубини 6—8 км од предњег краја. Према томе, можемо узети као нормално да се и она налази на приближно истој просторији чија укупна површина износи око 70 км².

За задовољавајуће обезбјеђење те просторије било би довољно два СПА дивизиона. Али, ако се располаже само са 1 СПА дивизионом, онда се од дејства непријатељске авијације са средњих висина врши обезбјеђење ватрених положаја ДАГ-а и ААГ-а, тј. површине од око 30 км². Међутим, треба имати у виду да се обезбјеђењем ДАГ-а и ААГ-а једновремено обезбјеђује и дио батаљонских одбранбених рејона.

Малокалибарском противавионском артиљеријом не обезбјеђује се цијела просторија, већ само најважнији објекти који се на њој налазе, као што су: батаљонски рејони одбране, пуковске артиљериске групе, дивизијска артиљериска група, армиска артиљериска група и КМ дивизије.

С обзиром на наведене објекте и њихову осјетљивост, са 3—4 МПА дивизиона могуће је остварити сигурно обезбјеђење од дејства непријатељске авијације са малих висина и из обрушавања. Са шест МПА батерија могло би се на тој просторији извршити обезбјеђење свих батаљонских одбранених рејона, укључујући и ПАГ-ове (дио батерија распоредити по водовима), ДАГ са једном до двије батерије, ААГ са двије до три батерије и командно мјесто дивизије са једном МПА батеријом или ПАМ четом. Из изложенога може се закључити: 1) да за противавионско обезбјеђење на тежишту одбране армије треба концентрисати основне снаге противавионских јединица и 2) да то обезбјеђење може извршити и армија, која је у мањој мјери засићена противавионском техником, а на рачун обезбјеђења дивизија првог ешелона на мање важним правцима, односно дивизија другог ешелона до њиховог увођења у бој.

Задаци противавионске одбране у припреми и извођењу одбранене операције армије

При организацији и извођењу борбе са авијацијом нападача треба имати у виду:

1— да се основна снага авијације ангажује на главном правцу удара нападача по ограниченом броју најважнијих објеката у датој ситуацији, и

2— да се непрекидно дејство авијације испољава само на релативно малом броју циљева, но који су у датом моменту од одлучујућег значаја за исход цјелокупне операције.

У току припреме за извођење операције, тј. за вријеме док браниоаче снаге врше или су завршиле развијање свог борбеног поретка, а снаге нападача врше оперативно развијање и заузимање полазних положаја за напад, нападачева авијација у јачем обиму:

— врши ваздушно извиђање браниоца;

— води борбу за превласт у ваздуху;

— дејствује у циљу изолације рејона операције од подилажења нових снага браниоца и

— врши претходну авијацијску припрему напада.

Извиђање из ваздуха, које изводи извиђачка авијација (а и сви други видови авијације снабдени специјалним уређајима) за рачун ваздухопловних и сувоземних снага у дубини до 500 км од браниоачевог положаја, има циљ да открије систем фортификациске организације одбранених појасева, мјесто тактичких и оперативних браниоачевих резерви и других важних елемената борбеног поретка.

Бранилац, још у току припреме нападне операције непријатеља, привлачи своје резерве одговарајућем одбраненом отсјеку чим осјети мјеста груписања нападачевих снага и правац главног удара. Како су батаљонски рејони одбране на главном одбраненом појасу, артиљериске групе и тактичке резерве у овоме периоду за браниоца најосјетљивији и нај-

важнији дјелови, који ће због тога бити изложени најјачем удару ваздухопловних снага нападача, природно је да у току извођења одбранбене операције, а до увођења у бој другог армиског ешелона, противавионске јединице имају најважнији задатак да обезбједе те дјелове, тј. снаге које су распоређене у тактичкој дубини армиске одбранбене зоне на правцу главног удара нападача. Најјаче напрезање противавионских јединица долази до изражаја управо на том одбранбеном отсјеку, и уколико до тог момента није извршено довољно груписање противавионских снага, треба извршити маневар противавионским јединицама по дубини, а према потреби и по фронту, да би се постигла довољна концентрација противавионских јединица на том најугроженијем одбранбеном отсјеку.

Ако браниоцу, и поред свих напрезања, не пође за руком да спречи пробој свога главног одбранбеног појаса, онда први ешелон армије, дејством са другог одбранбеног појаса, тежи да умањи силу пробоја, а снаге другог ешелона ангажују се са циљем да отсјеку и униште непријатељску групу која се пробила и да поврате изгубљени оперативни положај. Снаге другог ешелона армије, које изводе противудар, треба обезбједити од напада из ваздуха јаким јединицама противавионске одбране не само у току извођења, већ и у току припрема за извршење тога маневра. То се може постићи на рачун осталих дјелова борбеног поретка. Када бранилац успостави првобитни оперативни поредак, снаге противавионске одбране врше прегруписавање према новонасталој ситуацији, преносећи тежиште обезбјеђења на оне дјелове главног одбранбеног појаса гдје се очекује најјачи напад непријатеља, односно на главне снаге армије, ако се предвиђа извођење противофанзиве у оквиру фронта.

У случају неуспјеле одбранбене операције, тј. ако нападач успије да порази оперативне браниочеве резерве, борба се мора продужити и у оперативној дубини браниоца. При извлачењу армиских јединица из борбе и у току отступања, основни је задатак противавионских јединица да обезбједе од напада из ваздуха оне комуникације којима се врши повлачење основних снага. Истовремено се јачим противавионским јединицама обезбјеђују јединице које штите повлачење. Ако главне одбранбене снаге армије буду окружене, противавионска артиљерија има задатак да првенствено штити оне јединице које воде одбранбене борбе на најважнијим отсјецима. У томе периоду нарочито долази до изражаја маневар противавионским јединицама у циљу обезбјеђења оних одбранбених снага на које непријатељ врши најјачи притисак. При пробоју из окружења главне противавионске снаге ангажују се за обезбјеђење армиских дјелова који врше пробој.

Маневар противавионским снагама

У савременој борби маневар је добио још већи значај него раније. Маневри јединица наше Народноослободилачке војске и Армије у периоду Ослободилачког рата одликовали су се великом смјелошћу. Искуство нашег Ослободилачког рата показује да смјелост и одлучност маневра и извођења борбе, брзина дејства и продирања у положаје непријатеља пружају услове за побједоносни исход борбе и у сукобу са непријатељем надмоћнијим бро-

јем и засићенијим техником. Маневар долази до посебног изражаја и добија нарочиту важност у операцијама кад се сукобљавају двије армије које су различито засићене ратном техником. И управо она зараћена страна која је технички слабија, мирнодопском припремом своје армије у моралном и у одговарајућем материјалном погледу, прилагођеном за извођење брзих покрета по сваком земљишту, може постићи велику предност која ће јој у пуној мјери надокнадити не само недостатак технике, већ и, још више, пружити могућност да превазиђе непријатеља и да му нанесе одлучан пораз. Маневар, у већем и у мањем обиму, којим су била прожета дејства наших јединица у Ослободилачком рату, био је битна чињеница у руковођењу нашим јединицама за постизање побједоносних акција и успјешно извођење крупних операција.

Само извођење одбранбене операције претставља реализовање низа маневара комбинованих са одбранбеним борбама у циљу задавања удараца непријатељу на најосјетљивијем мјесту, као и у циљу прегруписавања јединица са једног на други сектор одбране. Због тога нападача авијација првенствено туче оне браничеве јединице које врше маневар да би успорила или дјелимично онемогућила извођење њиховог прегруписавања (маневра). Зато је неопходан и маневар противавионских јединица, да би се то прегруписавање ипак обезбједило.

Маневар противавионским јединицама има велики значај за цјелисходну организацију противавионске одбране према новоствореној ситуацији. Као што је раније речено, маневар се изводи и по дубини и по фронту. Од армиских и придатих противавионских средстава одређује се један дио за маневар, који се до момента употребе користи за појачање или обезбјеђење другог ешелона армије, тенковских и противтенковских резерви и појединих важних објеката у армиској позадини. Ова средства, која претстављају неку врсту противавионске резерве, уводе се у борбу на оном отсјеку армиског фронта гдје се испољио правац главног удара нападача, било у почетку извођења операције или у току саме борбе. Када ситуација захтјева и нарочито онда када се располаже мањим количинама противавионских средстава, може бити неопходно нужан маневар по фронту и осталим противавионским снагама, иако је његово извођење далеко теже него по дубини. У току даљег развоја операције, маневар се испољава у концентрацији противавионских снага за обезбјеђење припрема и извршење противнапада и противудара или уопште у вези прегруписавања снага армије. Противавионска средства нормално не врше маневар пре употребе пуковских резерви, већ се, на мјестима гдје се непријатељ уклинио у тактичку дубину одбране, повлаче са јединицама које обезбјеђују, а према протезању линије фронта. Но, већ при употреби браничевих дивизиских резерви у циљу извршења противнапада, противавионска средства врше маневар да би обезбједила његово извршење. Маневар долази до све јачег изражаја сразмјерно јачини јединица које врше противнапад, а најјаче се испољава приликом обезбјеђења противудара другог ешелона армије.

Маневар противавионским снагама, у одговарајућим ситуацијама, претставља њихово прегруписавање у циљу цјелисходне и благовремене противавионске одбране најважније радње и најважније групације снага у

извјесној фази боја. Зато се противавионске јединице морају обезбједити одговарајућим средствима за извођење брзога маневра и концентрације на она мјеста која у извјесној ситуацији имају одлучујући значај за исход операције, по комуникацијама и ван њих, и по планинском земљишту ван комуникација. Та способност за маневровање на сваком земљишту има огроман значај.

Из досадашњег излагања о извођењу одбранбене борбе, која је обухваћена у основним цртама, може се у цјелини уочити задатак противавионске одбране армије у одбранбеној операцији. Из тога излази да је степен обезбјеђења противавионским снагама појединих дјелова борбеног поретка армије у одбрани условљен датом ситуацијом и да се груписање противавионских јединица, начелно, врши са циљем обезбјеђења оних трупа и оних објеката од којих у појединим фазама борбе зависи цјеловити исход операције. Тако, на примјер:

1— У припремном периоду и у току извођења одбранбене борбе до ангажовања другог ешелона армије, груписање основних снага противавионских јединица врши се у циљу обезбјеђења јединица првог ешелона армије концентрисаних на одбранбеном отсјеку на правцу главног удара нападача. Дивизије другог ешелона и резерве начелно се обезбјеђују сопственим средствима (користећи своје цјелокупно наоружање за гађање циљева у ваздуху), а распоређују се у растреситом поретку.

2— Основно груписање противавионских јединица у току припреме и увођења у бој армиских оперативних резерви изводи се са циљем противавионског обезбјеђења оне групације која врши противудар.

Из свега изложеног произлазе слиједећа главна начела за употребу противавионских јединица:

1— сигурно обезбједити трупе које се налазе на најважнијем или вјероватном правцу напада непријатеља;

2— оставити дио средстава за обезбјеђење најважнијих објеката у позадини;

3— одредити дио средстава за маневар и до момента употребе распоредити у близини саобраћајних чворова ради извођења лакшег маневра, а по потреби, дати му привремени задатак да појача обезбјеђење некога објекта у близини свога распореда;

4— извршити јаче груписање противавионских јединица за обезбјеђење трупа на правцу главног удара непријатеља, а на рачун мање важних одбранбених отсјека и објеката позадине;

5— омогућити и остварити широки маневар противавионским јединицама и по фронту и по дубини, а у складу са ситуацијом на бојишту.

Командовање противавионском артиљеријом

У циљу најправилнијег искоришћења противавионске артиљерије, командовање противавионском артиљеријом, начелно, треба да буде обједињено (централизовано), сем у случајевима када то ширина фронта не дозвољава.

Обједињено командовање, у противавионском смислу, изражава се првенствено у организовању јединственог система ватре који одговара за-

датку јединице која се обезбјеђује, у одређивању задатака и груписања противавионских јединица, у организацији садејства и осматрања и реализовању маневра противавионским јединицама.

Оформљење противавионских артиљерских група, као најповољније организационе форме у циљу cjелисходне употребе противавионских јединица, врши се према броју објеката, њиховој важности и међусобној вези.

За обезбјеђење главне групације армије неопходно је оформљење противавионске групе од свих противавионских средстава.

Обједињење формацијских противавионских јединица дивизија у ПААГ начелно се може овако поставити:

1— ако се располаже знатним противавионским снагама, онда армиска и придата противавионска средства треба објединити у противавионску групу;

2— ако се на расположењу има мања количина противавионских јединица, онда се у ПААГ могу укључити и формацијска противавионска средства дивизија да би се на најважнијем отсјеку извођења операција максимално искористила средства свих противавионских јединица.

Зона обезбјеђења армиске противавионске артиљерске групе по ширини обухвата отсјек јединица које се обезбјеђују, а по дубини може да буде равничита, према томе, до које се дубине штите објекти противавионским јединицама које улазе у органски састав противавионске артиљерске групе.

За команданта групе ПААГ одређује се најстарији ПА артиљерски командант са својим штабом. Ако је армија ојачана противавионским пуком РВК, онда се за команданта ПААГ-а нормално одређује командант тога пука. Тај пук обично дејствује као једна цјелина, док се из армиског пука извлаче поједине јединице за заштиту командног мјеста армије или других објеката.

Командант артиљерије армије, преко помоћника за противавионску одбрану, остварује командовање свим противавионским групама и свим средствима у оквиру армије. Помоћник команданта артиљерије за противавионску одбрану, у току извођења одбранбених операција, руководи cjелокупном противавионском одбраном армије са командног мјеста или осматрачнице команданта артиљерије, одакле је жичном и радиовезом везан са командантима противавионских јединица или противавионских група, користећи при томе и средства везе службе ВООВ. Ако армију штити ловачка авијација, код њега се налази и официр за везу из штаба ловачке авијације. Преко тога официра, који је повезан са командантом ловачке авијације средствима везе, рјешавају се сва питања садејства између противавионских јединица и ловачке авијације.

Садејство средстава противавионске одбране

Противавионска артиљерија рјешава своје борбене задатке у садејству са ловачком авијацијом. Одјељење противавионске одбране у армији и штаб одговарајуће ваздухопловне јединице организују и рјешавају та питања на бази постављених задатака, расположивих снага ловачке авијације и противавионске артиљерије, имајући у виду ситуацију на земљи и у ваздуху. То садејство се реализује једновременим или поступним акцијама противавионске артиљерије и ловачке авијације по једној или више група

непријатељских ваздухопловних формација. Садејствујући ловачкој авијацији, противавионска артиљерија показује циљеве сопственим ловцима, својом ватром одваја сопствене авионе од снага нападача (када ситуација налаже њихово извлачење из борбе) и својим ватреним дејством на непријатељску авијацију ствара сопственој ловачкој авијацији повољне услове за напад на поједина одјељења авиона или групе авиона разбијене непријатељске ваздухопловне формације. До зоне дејства противавионске артиљерије ловачка авијација нормално врши нападе на непријатељску авијацију са циљем да је уништи или да јој спречи извршење задатака. Ако је однос снага несразмјерно велики у корист непријатеља, онда ловачка авијација наноси губитке непријатељу и истовремено га приморава на јаче груписање, стварајући на тај начин врло повољну мету за противавионску артиљерију. Ловачка авијација, даље, обезбјеђује борбени поредак противавионске артиљерије од напада непријатељске авијације.

Садејство између ватрених средстава противавионске одбране организује се пре почетка борбе правилним распоредом противавионских јединица, организацијом командовања, осматрања и везе и правилном организацијом отварања ватре. Ватрено садејство организује се на принципима међусобне ватрене везе између појединих средстава противавионске одбране и заједничким дејством на појављене циљеве, а према висинама лета. Пошто авијација дејствује на трупе са мањих висина, то је малокалибарска противавионска артиљерија, која дејствује на све циљеве до 3000 м, основно ватрено средство, док противавионска артиљерија средњег калибра ојачавано дејство својом ватром, а дејствује и на циљеве на већим висинама.

Садејство између средстава противавионске артиљерије и трупа које се обезбјеђују, организује се међусобним обавјештавањем о ситуацији на земљи и у ваздуху, маневровањем средстава противавионске одбране и њиховом ватром у сагласности са ситуацијом и задацима које трупа врши.

Улога морално-политичког фактора. Употреба пјешадског наоружања у борби са нападачем из ваздуха

Као вид оружане силе ваздухопловство се развило до таквог степена, да ниједна значајнија борбена акција у току Другог свјетског рата, на источном и западном ратишту Европе, није изведена без јаког учешћа ваздухопловних снага. Надмоћност у ваздуху је била један од важнијих предуслова за нормално развијање планираних, нарочито крупнијих акција.

У нашој Народноослободилачкој борби стекли смо велико искуство и у погледу вођења борбе са непријатељем који је располагао, поред остале, и веома јаком ваздухопловном техником. Непријатељ је у операцијама против наше војске и Армије, у пуној мјери користио своје ваздухопловне јединице нарочито за вријеме извођења офанзива, или у току одбранбених борби које су му наметнуле наше јединице. Иако су, све до задње етапе рата, наше јединице водиле неравну борбу са непријатељем на земљи, који је био засићен модерном техником и снажном авијацијом, оне су му се, иако у мањој мјери, ефикасно супротстављале неким својим борбеним средствима. На стрелачко оружје падала је главна тежина борбе са непријатељем, али је његово пуно искоришћење било ограничено непходном потребом штедње муниције, нарочито у периодима дуготрајних

борби. И све до задње етапе Ослободилачког рата, када су оформљене крушне јединице противавионске артиљерије и ваздухопловства, основни фактор за супротстављање дејству непријатељске авијације био је високи морал наших јединица и њихова висока свијест која им је била најубојитије оружје за постизање побједа над бројно и технички надмоћнијим непријатељем на земљи, нарочито у ваздуху, а стрељачко оружје било је главно средство за борбу са непријатељским ваздухопловством.

У тој неравној борби ми смо стекли драгоцјена искуства која показују:

1 — да јединице високог морала, свјесне циља за који се боре, могу да издрже и снажне, ничим неометане нападе из ваздуха, и да однесу побједу над непријатељем на земљи;

2 — да авијација, која дејствује и под најповољнијим условима, није одлучујући чинилац за исход једне борбе, када њене ударе прима високо свјесна армија, — а наша Армија је имала и има такве квалитете.

У борби са непријатељем треба у пуној мјери искористити сва борбена средства. Ако се не располаже одговарајућом специјалном техником за борбу са непријатељем, онда треба јаче активирати друга борбена средства, која их могу у цјелини или дјелимично замијенити и примити њихову улогу.

Чак и онда када се располаже јаким и довољним бројем противавионских јединица, а поготово онда када се у њима оскудјева, активирање пјешадског наоружања у борби са непријатељским ваздухопловним јединицама налази широку примјену.

Трупе, и уопште све јединице, обавезне су да воде борбу са непријатељском авијацијом оним средствима којима располажу и онда када немају противавионског оружја.

Стрељачко наоружање, масовно употребљено у борби са нападачем из ваздуха, може имати ефикасно дејство зато:

— што непријатељска авијација нормално дејствује са мањих висина противу трупа, а нарочито на бојишту, тј. у зони ватре стрељачког оружја;

— што савремени авиони (у основној маси реактивни) немају дебео оклоп (или га имају само на појединим мјестима);

— што брзина савремених авиона није одлучујућа препрека за успјешно дејство стрељачког оружја. Брзина авиона на бојишту, при нападу на трупе, мора се смањити да би се постигли ефикасни резултати, јер се при мањој брзини повећава вјероватноћа погађања и малих циљева на бојишту.

За борбу са непријатељском авијацијом, а према висини њеног борбеног лета, употребљава се и одговарајуће стрељачко наоружање. У цјелини узето, све врсте стрељачког наоружања могу се употребити за борбу са нападачем из ваздуха, јер је ватра стрељачког наоружања у прошлом рату и у томе смислу дала врло добре резултате. Дobar проценат оборених авиона (и до 15% од свих оборених авиона на бојишту) био је резултат дејства стрељачког наоружања. Показало се да 40% ватрених средстава стрељачких јединица првог и до 90% тих средстава другог-ешелона може бити ангажовано у борби са непријатељем у ваздуху.

без штетног утицаја на гађање циљева на земљи. Но, при масовном нападу непријатељске авијације, могу се употребити против ње и сва ватрена стрелачка средства оних јединица које су циљ њеног напада.

Прецизно и правилно, у организационом смислу, употребљена ватра стрелачких јединица у борби са нападачем из ваздуха даје повољне услове за обарање непријатељских авиона и за присиљавање непријатељске авијације да одустане од извршења задатка, да се подигне на веће висине или да повећа брзину (а тиме се у знатној мјери смањује вјероватноћа погађања циљева).

Пошто стрелачко наоружање претставља веома важно средство за успјешну борбу са непријатељском авијацијом и за обезбјеђење трупа, неопходно је да се све трупе, још у току мира, и у том погледу систематски обучавају и своје стрелачко наоружање у техничком погледу благовремено прилагоде за ефикасно тучење авиона.

Мјере противавионске заштите

Мјере противавионске заштите су важан чинилац за обезбјеђење трупа и објеката од дејства непријатељске авијације. Најповољније услове за њихово пуно искоришћавање пружа организовани систем позиционе одбране, но оне долазе до изражаја и у свим борбеним радњама које трупа изводи. Под условима које, по свом карактеру, пружа велики дио земљишта наше државе, мјере противавионске заштите се могу примјенити са релативно мањим напрезањима и средствима и допринети огромне користи за противавионско обезбјеђење трупа и објеката од уочавања и дејства из ваздуха.

Мјере противавионске заштите обухватају:

- деконцентрацију и маскирање трупа;
- организацију инжењерско-техничке, противхемиске и противпожарне заштите;
- организацију санитетске и ветеринарске помоћи.

Покрете трупа, извођење одбранбених радова и слично, када год то ситуација допушта, треба вршити ноћу, за вријеме магле или слабе видљивости, и у пуној мјери користити земљиште и богатство природних маски допуњујући их техничким маскирањем.

Одржавање маскирне дисциплине у извођењу свих радњи које врши трупа истичемо као важан моменат, јер се без стриктног спровођења маскирне дисциплине не може замислити успјех у организацији противавионске заштите.

Организација и задаци службе ВООВ

У циљу благовременог уочавања и обавјештавања о налету непријатељске авијације у армији се организује служба ВООВ по наређењу команданта артиљерије, а у оквиру нижих јединица по наређењу трупног команданта.

Организација службе ВООВ састоји се из трупне службе ВООВ коју сачињавају:

- осматрачи неба у четама и батаљонима,
- осматрачи станица ВООВ на командним мјестима пукова,
- главне осматрачке станице (ГОС) ВООВ на командним мјестима дивизија, армија и фронта,
- осматрачке станице специјалних јединица ВООВ армије и фронта, и
- осматрачке станице ПА јединица.

Специјалне јединице ВООВ армије и фронта организују најмање 2—3 појаса осматрања у зони дејства фронта. Први појас осматрања удаљен је обично 4 до 10 км, други појас 20 до 40 км, а трећи појас 50 до 80 км од предњег краја.

Осматрање неба на цијелом отсјеку фронта обезбјеђује се распоредом осматрачких станица које се постављају на растојању до 10 км.

Служба ВООВ непрекидно обрађује и проучава податке о активности непријатељске авијације, доноси закључке о груписању и тактици непријатеља и пружа податке за најбољу употребу противавионских средстава. Анализом дејства нападачеве авијације она омогућава благовремено откривање непријатељских припрема за напад и нападних праваца за даље дејство, односно за претстојећу операцију.

Руковођење противавионском одбраном. Основна борбена документа

Командант артиљерије армије сноси одговорност за организацију противавионске одбране армије и њено дејство.

На основу одлуке команданта армије и наређења за противавионску одбрану које је добијено од команданта артиљерије фронта, командант артиљерије армије, односно његов помоћник за противавионску одбрану, проучава задатак, врши процјену ситуације и на основу закључака изведених из процењене ситуације и одлуке команданта армије, доноси одлуку која одређује:

- које групације трупа и које објекте позадине, у којој зони или рејону, каквим снагама и средствима треба обезбједити од напада и извиђања из ваздуха;
- за које ће се вријеме организовати противавионска одбрана;
- организацију садејства јединица противавионске одбране;
- организацију службе ВООВ;
- мјере за заштиту трупа и објеката позадине;
- мјере за довођење непријатеља у заблуду у сагласности са планом оперативног маскирања.

Одлуку команданта артиљерије армије о организацији противавионске одбране одобрава командант армије. На темељу те одлуке оформљава се план противавионске одбране, заповијест за противавионску одбрану и шема службе ВООВ.

План противавионске одбране сачињава се по етапама операције и обухвата: шта се обезбјеђује, када и гдје, за које вријеме и са каквим средствима; начин размјештаја средстава противавионске одбране у оквиру

армије и код сусједа; организацију система ВООБ и мјере за заштиту трупа и позадине.

Заповијест за противавионску одбрану армије издаје се за сваку етапу операције или за непосредно претстојећи период дејства и обухвата:

— кратке карактеристике непријатеља на земљи и дејство његове авијације;

— задатке који се постављају средствима противавионске одбране и сажету формулацију одлуке команданта артиљерије армије по организацији противавионске одбране;

— задатке и распоред ближих сусједних средстава противавионске одбране;

— задатке сваке јединице у противавионској одбрани;

— организацију и задатке службе ВООБ;

— мјере за заштиту трупа;

— знаке за ваздушну опасност и за распознавање сопствене авијације у ваздуху и сопствених сувоzemних трупа;

— командно мјесто и правац његовог премјештања;

— ред, рокове, линије и начин достављања извјештаја.

*

* * *

У овом чланку изложене су само основе организације, употребе и руковођења противавионском одбраном у одбранбеној операцији армије, у условима позиционе одбране на маневарском земљишту, без ширег разматрања појединих елемената. Свако поједино питање у оквиру теме требало би обрадити као посебан чланак. Тежили смо да изнесемо оно најбитније што је садржано у противавионској одбрани, дајући ипак једну цјелину по организацији и дејству средстава противавионске одбране.

Основни циљ нам је био да укажемо на могућности и начин организовања противавионске одбране армије и у ситуацији када се располаже сразмјерно мањим снагама противавионских јединица, јер сматрамо да ће у армији, за организовање противавионске одбране, обично бити мање противавионских снага него што би било нормално потребно и што је сама организација противавионске одбране са мањом количином противавионских јединица далеко сложенија него када их има довољно. Мислимо да није потребно напомињати важност васпитавања руководећег кадра у том правцу.

И са релативно мањим противавионским снагама могуће је извршити противавионско обезбјеђење операције армије као и при извођењу операције под нормалним условима који се односе на дејство из ваздуха (тј. у смислу њеног организовања и извођења), ако се сва расположива средства противавионске одбране, која армији стоје на расположењу, најцјелисходније употребе према датим конкретним ситуацијама и ако се сви чиниоци противавионске одбране у пуној мјери активирају.

Ваздухопловство, као вид оружане силе, има своје мјесто и улогу у савременим оружаним сукобима. Немамо намјеру нити да га прецјењујемо нити да га потцјењујемо. Но, важно је констатовати да смо у нашем Народноослободилачком рату стекли искуство и у погледу утицаја непријатељског ваздухопловства на извођење операција и у погледу могућности вођења успјешних борби и са непријатељем који има апсолутну превласт у ваздуху. С друге стране, неоспорно је да је армији, за извођење операција под повољним условима у односу на дејство из ваздуха, као и за нормално развијање њених дејстава, потребна већа количина противавионских јединица за обезбјеђење најважнијих елемената борбеног поретка армије и позадинских објеката.

Узимајући у обзир ефикасну употребу авијације у свим видовима операција у прошлом рату, треба, свакако, рачунати са још широм њеном примјеном у будућности, те, према томе, очекивати повећање и даље усавршавање и средстава противавионске одбране трупа.